

Janez Cvirn

POLITIČNA ORIENTACIJA CELJSKEGA NEMŠTVA (1861—1907) (2. nadaljevanje)

POLITIČNA ORIENTACIJA CELJSKEGA NEMŠTVA OD SREDE DEVETDESETIH LET DO LETA 1907

Celjsko gimnazijsko vprašanje, ki ga je Charmatz upravičeno označil za mejnik v avstrijski zgodovini,³⁶⁹ pomeni dokončen poraz nemškega liberalizma v Avstriji in odločilen korak k radikalizaciji nemštva v monarhiji, še zlasti v alpskih deželah. Po sprejemu proračuna, ki je bil potrjen s pomočjo glasov precejšnjega števila članov Združene nemške levice, Deutsche Wacht zapiše: »Der steirische Liberalismus besonders ist an dem Tage der Abstimmung über des Gesamtbudget gestorben«³⁷⁰ in članek zaključi s preroškimi besedami, da bodo volilci na prihodnjih volitvah »liberalno stranko« sami pospravili v grob. Časopis nadaljuje z radikalnim tonom, kot ga srečamo že v zadnji fazi bojev za celjsko gimnazijsko vprašanje, napada liberalce in klerikalce³⁷¹ ter krščanske socialce,³⁷² obenem pa poudarja, da je edino sredstvo nemške politike v Avstriji le še skrajni radikalizem (po načelu: oko za oko, zob za zob),³⁷³ temelječ na popolni nemški solidarnosti in enotnosti.³⁷⁴

Avgusta 1895 začenja časopis z agitacijo za ustanovitev »prave« nemške ljudske stranke, ki naj sledi naprednjaškim in svobodnjaškim tendencam in združi vse nemško čuteče elemente na nacionalni podlagi. Ko Deutsche Wacht ugotavlja, da je bila do tega časa le Nemška nacionalna stranka (poleg schönererjancev in 3 štajerskih divjakov) z Bareutherjem in Hofmannom von Wellen-
hofom na čelu edini resnični zastopnik nemštva v monarhiji, energično dodaja, da je mogoče stranki le želeči, da se njena stara oblika napolni z novim, svežim, mladostnim duhom in da razsodna politika omogoči pridruženje nacionalno čutečih, doslej deloma ob strani, deloma v nemškoliberalnem taboru stoječih zastopnikov nemških volilcev.³⁷⁵ Obenem navaja tudi citat iz Bozener Zeitung in poudarja, da se z njim popolnoma strinja: Nismo za to, da bi ob dosedanjih frakcijah nastala nova frakcija. Naj se združijo najboljši možje vseh skupin, ki jih je mogoče označiti kot nemške in svobodomiselne.³⁷⁶

V polemikah glede programa nove stranke (akcijo za njeno ustanovitev je začel koroški poslanec Dobernigg),³⁷⁷ celjsko nemštvo sprva zagovarja svoja stara stališča, katerih nosilec je celjski poslanec dr. Richard Foregger. Deutsche

³⁶⁹ R. Charmatz: Der demokratisch-nationale Bundesstaat Oesterreich. Betrachtungen. Frankfurt a. M., 1904. str. 41; citirano po: Sutter, n. d., II., str. 34.

³⁷⁰ Deutsche Wacht 25. 7. 1895. Die Annahme des Budget.

³⁷¹ Npr. Deutsche Wacht 15. 8. 1895. Was ist's mit Herren Kaltenecker? Deutsche Wacht, 22. 8. 1895. Die Liberalen — gehen; Deutsche Wacht, 13. 10. 1895. Gegen Liberale und Clericale.

³⁷² Ne glede na to, da so krščanski socialci glasovali zoper postavko Celje, jih časopis stalno napada. Pri tem se poslužuje tudi člankov v slovenskem časopisju. Tako 15. 12. 1895 v celoti navaja članek iz Slovenskega gospodarja, ki pravi, da je večjega pomena kot Luegerjevo glasovanje proti slovenski gimnaziji, njegov energičen boj proti liberalizmu. Od zmage krščanskih socialcev na Dunaju (poraz liberalcev) imajo Slovenci večjo korist kot pa od ene same slovensko-nemške nižje gimnazije. Po mnenju Slovenskega gospodarja Lueger ni sovražnik Slovencev. To je tudi sam potrdil v razgovorih z nekim našim narodnim možem v poletnih mesecih v Zidanem mostu, ko mu je zagotovil, da je moral glasovati proti slovenski gimnaziji le zaradi bližnjih občinskih volitev na Dunaju. Proti pa je glasoval tudi zaradi tega, ker je uvidel, da bodo Slovenci dosegli uresničitev svoje pravične zahteve brez pomoči njegove stranke. Če pa bi slovenska stvar prišla v nevarnost, bi Slovincem s svojo stranko zagotovo priskočil na pomoč.

³⁷³ Deutsche Wacht 8. 8. 1895. Ueber die Wohlthätigkeit der Deutschösterreicher.

³⁷⁴ prav tam.

³⁷⁵ Deutsche Wacht 11. 8. 1895. Eine deutsche Volkspartei?

³⁷⁶ prav tam.

³⁷⁷ Josef Wolfgang Dobernigg (1862—1918), žurnalst, politik. Leta 1881 je bil urednik Triester Zeitung, v letih 1886—1907 pa lastnik časopisa Freie Stimmen v Celovcu. Od leta 1895 je bil državni poslanec. Po izvolitvi je dal pobudo za ustanovitev Nemške ljudske stranke, katere član je bil vse do leta

Wacht meni, da bi morala biti nova stranka izključno nacionalna in svobodomiselnost (deutsch und freisinnig), zastopati pa bi morala interese malega obrtnika in trgovca, pa tudi kmeta.³⁷⁸ Ko pa se v nemškem tisku pojavijo zahteve po protizidovski usmerjenosti bodoče stranke, jih Deutsche Wacht odločno zavrača in pravi: »Die Deutsche Volkspartei soll und darf nur nationale Ziele haben«.³⁷⁹ Po njenem mnenju sicer lahko pristopijo novi stranki tudi nacionalno čuteči antisemiti, vendar pa v programu nove stranke ne bi smelo biti prostora za antisemitizem.³⁸⁰

Takšna gledanja so prisotna v časopisu vse do konca leta 1895, že v prvih številkah v naslednjem letu pa v Deutsche Wacht opazimo precej radikalnejši ton, ki kmalu privede do tega, da pride dr. Foregger s svojimi starimi stališči v odkrito nasprotje s časopisom.³⁸¹ Razlika v gledanjih se kaže zlasti pri vprašanju odnosa do volilne reforme, za katero se zavzemajo vsi pristaši bodoče Nemške ljudske stranke (in tako tudi Deutsche Wacht), medtem ko je dr. Foregger odločno proti splošni in enaki volilni pravici, ki je po njegovem mnenju še najmanj primerna za mnogonacionalno Avstrijo.³⁸² Na volilnem zborovanju v Celju 28. decembra 1895 celjski poslanec pravi, da je proti volilni reformi zaradi tega, ker je naperjena proti nemškemu posestnemu stanju na Spodnjem Štajerskem.³⁸³ Njegovo odklonilno stališče do volilne reforme pa izvira tudi iz povsem »liberalnega predsodka«, češ da nikakor ne gre enačiti navadnega hlapca ali drvarja z zdravnikom ali inženirjem, prav tako pa Avstrija zaenkrat še ni socialistična država.³⁸⁴ Po njegovem mnenju bi bil najpravičnejši princip odmeriti vsakemu državljanu državljanske pravice po meri njegovega prispevka k izpolnjevanju namena države, pri tem pa je najti pravi ključ za to odmero pravic.³⁸⁵

Kmalu pa se pokaže tudi razlika v gledanjih na vprašanje antisemitizma, ki bi naj bil vsebovan v programu bodoče stranke. Če Deutsche Wacht do konca leta 1895 zavrača antisemitizem kot programsko točko nove stranke, pa se ob ustanovitvi Nemške ljudske stranke poleti 1896 strinja z njenim celotnim programom, tako tudi z zahtevo po omejitvi židovskega vpliva v javnem življenju.³⁸⁶ Po mnenju časopisa je boj proti »internacionalno organiziranemu židovstvu« in njegovemu vplivu v gospodarskem življenju ter zlasti v tisku, obramben boj (Der Kampf gegen das Judenthum ist kein Kampf des Angriffs, er ist ein Kampf der Abwehr),³⁸⁷ prav tako pa tudi boj proti korupciji, zato je antisemitska usmerjenost nove stranke povsem upravičena.³⁸⁸ Foregger še vedno vztraja na svojih starih stališčih in na številnih zborovanjih prepričuje volilce o zgrešenosti takšne politike, ki samo cepi že tako slabotne nemške sile. Vendar pa pri tem nima uspeha in počasi izgublja podporo svojih volilcev. Ko se na volilnem zborovanju Moritza Stallnerja pred deželnozborskimi volitvami septembra 1896 v Celju zaplete z voditeljem Nemške ljudske stranke na Štajerskem Juliusom von Derschatto v polemiko glede obeh (zanj) spornih programskih točk Nemške ljudske stranke, se izkaže, da so njegova gledanja v popolnem nasprotju s stališči celjskega nemštva.³⁸⁹ Zaradi tega na naslednjih državnozborskih volitvah ne kandidira več, celjsko nemštvo pa si na podlagi programa

1910, ko se je stranka pridružila Nemški nacionalni zvezi. Ko je dr. Gross odložil načelnstvo v Nemške nacionalne zveze, je postal načelnik Dobernigg. Od leta 1914 dalje je bil tudi načelnik Südmarke. Od srede devetdesetih let dalje je bil eden izmed najpomembnejših nemških politikov na Koroškem.

³⁷⁸ Deutsche Wacht 8. 9. 1895. Unser Heil in einer deutschen Volkspartei.

³⁷⁹ Deutsche Wacht 27. 10. 1895. Ohne Deutsche Nichtantisemiten?

³⁸⁰ prav tam.

³⁸¹ To je verjetno tudi posledica tega, da z januarjem 1896 Foregger preneha biti lastnik časopisa, ki ga odtlej izdaja in tiska društvena tiskarna Celeja.

³⁸² Deutsche Wacht 1. 1. 1896.

³⁸³ Deutsche Wacht 3. 5. 1896.

³⁸⁴ Deutsche Wacht 30. 4. 1896.

³⁸⁵ prav tam.

³⁸⁶ Deutsche Wacht 18. 6. 1896. Die Deutsche Volkspartei. (Naveden je celoten program stranke.)

³⁸⁷ Deutsche Wacht 30. 7. 1896. Wählerversammlung der Deutschen Volkspartei.

³⁸⁸ prav tam.

³⁸⁹ Deutsche Wacht 17. 9. 1896. Landtagscandidat Stallner vor den Cillier Wählern.

Nemške ljudske stranke izvoli za »svojega« poslanca radikalnejšega dr. Josefa Pommerja.³⁹⁰

Junija 1896 ustanovljena Nemška ljudska stranka (Deutsche Volkspartei) postane stranka, na katero prisega celjsko nemštvo in se identificira z njenim programom: »Die deutsche Volkspartei ist streng national und daher entsprechend den Forderungen eines praktischen Nationalismus freiheitlich und social-reformerisch.«³⁹¹ Po mnenju Deutsche Wacht je prav Nemška ljudska stranka edini resnični zastopnik nemških interesov v državi, saj lahko v njej najde svoje mesto vsak resnično nacionalno čuteči mož: v njej je lahko tako Schönerer kot tudi dr. Steinwender, ki izhaja iz vrst nacionalno čutečih liberalcev.³⁹² Zato časopis v številnih člankih propagira njen program, ki v vseh glavnih točkah sledi linškemu programu iz leta 1882 (podreditev vseh notranjepolitičnih vprašanj najvišjim nacionalnim interesom, krepitev povezav z nemškim rajhom, poseben položaj Galicije, odstranitev židovskega vpliva v javnem življenju, gospodarske in socialne reforme v korist srednjih slojev po mestih, ohranitev svobodne šole, splošna in enaka volilna pravica).³⁹³ obenem pa ostro napada klerikalce in izkoriščanje vere v politične namene.³⁹⁴ pa tudi snujočo se Nemško napredno stranko (Deutsche Fortschrittspartei), ki je po mnenju urednika Otta Ambroschitscha državna stranka v najslabšem pomenu besede: »Das Wesen dieser Partei ist die Corruption; das Ziel ihres Strebens war und ist die Erlangung von Minister-, Hofraths-, und Verwaltungsrathsstellen.«³⁹⁵ Deutsche Wacht se tudi povsem strinja z odnosom nove stranke do vseh pomembnejših političnih vprašanj v monarhiji, celo z zahtevo po uvedbi splošne in enake volilne pravice.³⁹⁶ prav tako pa se strinja tudi z njenim kritičnim odnosom do Badenijske vlade, ki poskuša vladati po sistemu: »Eins, Zwei, Drei und ein bischen Polizei.«³⁹⁷

Vidimo torej, da je nova politična orientacija celjskega nemštva povsem izoblikovana že ob koncu leta 1896 (torej pred t. i. Badenijsko krizo), pri čemer

³⁹⁰ Deutsche Wacht 25. 2. 1897. — Dr. Josef Pommer (7. II. 1845, Mürtzschlag — 27. XI. 1918, Dunaj), filozof, glasbenik in politik. Rodil se je v družini deželnega sodnega svetnika Franza Pommerja, ki je med drugim služboval tudi v Ljubljani in na koncu še kot okrajni sodnik v Celju, kjer je tudi umrl. Ljudsko šolo je obiskoval kot privatist v Gradcu, kjer je opravil tudi I. razred gimnazije, na gimnazijo pa je hodil v Ljubljani (1857), Celju (1858—1862) in Mariboru (1862—1864). Jeseni 1864 je šel študirat filozofijo na Dunaj in študij dokončal leta 1870. Med študijem se je zlasti posvetil preučevanju Schopenhauerja in kasneje napisal tudi nekaj filozofskih razprav: Zur Abwehr einiger Angriffe auf Kants Lehre von der syntetischen Natur mathematischer Urtheile (Dunaj, 1873), Beispiele und Aufgaben zur Lehre vom kategorischen Syllogismus (Dunaj 1884), Beispiele und Aufgaben zur Lehre von den Folgerungen (Dunaj, 1890). Po končanem študiju se je najprej zaposlil kot vzgojitelj pri neki dunajski plemiški družini, leta 1871 pa je opravil državni izpit za gimnazijskega profesorja iz filozofske propedeutike, matematike in fizike in se je jeseni zaposlil kot poskusni kandidat na mariahilfski realni višji gimnaziji na Dunaju. Redni profesor na tej gimnaziji je postal šele septembra 1874, potem ko je že dva meseca delal na gimnaziji v Linzu. Glavno polje njegovega delovanja je bila nemška ljudska pesem, ki ji je posvetil vse svoje moči. Že leta 1881 je izdal v korist nemškega šulferajna, pri katerega ustanovitvi je sodeloval, knjižico nemških ljudskih pesmi (Liederbuch für die Deutschen im Oesterreich), v kateri je zbral vse nemške narodne pesmi v Avstriji. V zadnjem poročilu Schönererjevega Schulverein für Deutsche je skupaj z Aug. Göllerichom napisal razpravo Die Pflege des deutschen Volksliedes eine Ehrenpflicht der Deutschnationalen, v letih 1889/90 pa je v Leipzigu izdal knjižico z naslovom: Steirerlieder für vierstimmigen Männerchor. Leta 1888 je prevzel pevski zbor društva nemških Steirerjev na Dunaju (društvo je v letu 1887 ustanovil dr. Richard Foregger), leta 1889 pa je sam ustanovil Nemško ljudsko pevsko društvo na Dunaju, ki je kasneje postalo znano širou po državi. V osemdesetih letih je bil pristaš Schönererja, leta 1889 je sodeloval s K. H. Wolfom pri urejanju časopisa Deutsches Volksblatt, kasneje pa se je Schönererlianskemu gibanju odtujil. Leta 1895 je bil izvoljen v dunajski mestni svet in leta 1896 v njem dosegel, da je dunajska občina prispevala 1000 gld za izgradnjo celjskega nemškega dijaškega doma. To je bil tudi eden izmed razlogov, da ga je celjsko Nemško društvo leta 1897 potrdilo za državnozbornskega kandidata v celjski mestni kuriji. V državnem zboru je bil član Nemške ljudske stranke, vendar pa v nasprotju z zahtevami celjskega nemštva ne preveč radikalen. (Deutsche Wacht 25. 2. 1897 in 30. 11. 1918.)

³⁹¹ Deutsche Wacht 18. 6. 1896. Die Deutsche Volkspartei.

³⁹² Deutsche Wacht 19. 7. 1896. Deutsche Volkspartei und neue freie Fortschrittspartei.

³⁹³ Deutsche Wacht 18. 6. 1896. Die Deutsche Volkspartei. (O programu Nemške ljudske stranke glej tudi R. Malli: Die steirischen Abgeordneten im österreichischen Reichsrath 1897—1901. Mit besonderer Berücksichtigung des Nationalitätenproblems. Graz 1973, str. 6).

³⁹⁴ Deutsche Wacht 13. 8. 1896. Die Deutsche Volkspartei und die Clericalen.

³⁹⁵ kot v op. 392.

³⁹⁶ Jedro volilcev Nemške ljudske stranke na Štajerskem so tvorili privilegirani meščani, zato bi glede na to morale biti štajersko krilo Nemške ljudske stranke zainteresirano za ohranitev obstoječega volilnega sistema. Tu se je pred stranko postavljala dilema: na eni strani je bila rojena iz starega volilnega sistema in kot taka glavni predstavnik privilegirane meščanstva; na drugi strani pa se je morala ozirati tudi na množice, med katerimi je postajala vedno bolj popularna. Ta dilema je v stranki stalno prisotna, ne glede na to, da je ena izmed programskih točk stranke tudi zahteva po splošni in enaki volilni pravici (glej R. Malli, n. d., str. 20).

³⁹⁷ Deutsche Wacht 19. 1. 1896. Kritische Zeiten.

velja še enkrat poudariti, da nanjo predvsem vpliva celjsko gimnazijsko vprašanje, ki tudi po ustanovitvi I. razreda nemško-slovenskih gimnazijskih razredov še zdaleč ni končano. Celjsko nemštvo smatra ustanovitev nižje gimnazije z nemško-slovenskim učnim jezikom v Celju za napad na nemško posestno stanje, ki ga je treba za vsako ceno obvarovati. Zato se oprime ideje o ustanovitvi nemškega dijaškega doma, ki naj okrepi nemško dijaštvo na celjski gimnaziji in s tem obvaruje njen skoraj stoletni nemški značaj. Celjski občinski odbor že na seji 24. julija 1895 sprejme enoglasen sklep o ustanovitvi nemškega dijaškega doma v mestu,³⁹⁸ istega dne pa je na zborovanju v gostilni Pri levu izvoljen tudi posebni odbor, ki že štiri dni kasneje izda obsežen oklic na vse nemške nacionalno čuteče može s pozivom, da podprejo akcijo za izgradnjo nemške hiše in nemškega dijaškega doma v Celju.³⁹⁹ Ta oklic glasno odmeva po vsej državi in že kmalu začenjajo prihajati v Celje tudi prvi denarni prispevki.⁴⁰⁰ Poleg celjskega odbora je novembra 1895 na pobudo dr. Raimunda Neckermanna (sina prejšnjega celjskega župana in deželnega poslanca dr. Josefa Neckermanna) ustanovljen poseben podporni odbor tudi v Gradcu,⁴⁰¹ januarja 1896 v Münchnu⁴⁰² in oktobra 1896 tudi na Dunaju.⁴⁰³ Vsi ti odbori zberejo v korist nemškega dijaškega doma v Celju precejšnja sredstva,⁴⁰⁴ tako da lahko celjsko nemštvo že kmalu začne z uresničevanjem svoje zamisli.

Še preden imenovani odbori prenehajo z delom, se v Celju ustanovi društvo Nemški dijaški dom, katerega načelnik je celjski župan Gustav Stiger.⁴⁰⁵ Društvo si zada nalogo »das deutsche Studentenheim als ein kräftiges Bollwerk gegen die Angriffe der Slaven ins Leben zu rufen«⁴⁰⁶ in s tem na umeten način obvarovati nemško posestno stanje na celjski gimnaziji. Odbor društva si na vse kriplje prizadeva izpolniti svojo nalogo še pred začetkom novega šolskega leta in je pri tem deležen tudi močne podpore celjske mestne občine, ki mu podari staro brambovsko kasarno v Gaberjih. Po temeljiti prenovi poslopja je nemški dijaški dom slavnostno odprt 15. septembra 1896, v prvem letu pa najde v njem poceni zatočišče 34 nemških dijakov z vseh koncev monarhije.⁴⁰⁷ Kasneje število gojencev stalno raste in se po letu 1898, ko je zgrajeno še drugo nadstropje in se povečajo zmogljivosti doma na okrog 80 postelj, ustali na meji med 70 in 80 dijakih.

Nemški dijaški dom je po statutih namenjen predvsem revnim dijakom iz Spodnje Štajerske, vendar pa v njem (kot je razvidno iz tabel) že od vsega začetka prevladujejo dijaki iz ostalih avstrijskih dežel in celo iz tujine. S tem celjsko nemštvo doseže, da se nacionalna struktura na celjski gimnaziji spremeni v korist nemških dijakov (tabela), ki so bili do tega časa vedno v manjšini. Obenem pa si lahko »vzgoji« tudi precejšnje število nemških izobražencev v radikalnem nemškem nacionalnem duhu, ki je do Slovencev še posebej sovražen.⁴⁰⁸

Še bolj kot učinkovita podporna akcija za ustanovitev nemškega dijaškega doma v Celju, ob kateri se po dolgem času izkaže resnična vsenemška solidarnost, pa na politično orientacijo celjskega nemštva vpliva zavrnitev proračunske postavke za nižjo gimnazijo v Celju na seji državnega zbora 5. januarja

³⁹⁸ Bericht des Vereines Deutsches Studentenheim in Cilli über den dreijährigen Bestand des Hauses, Celje 1899, str. 1 (navajam: Bericht); Denkschrift zur Feier des zehnjährigen Bestandes des Deutschen Studentenheims in Cilli, Celje 1906, str. 7 (navajam: Denkschrift).

³⁹⁹ Deutsche Wacht 28. 7. 1895; Bericht, str. 1.

⁴⁰⁰ Deutsche Wacht je prvič objavila pregled prispelih prispevkov dne 4. 8. 1895, kasneje pa je objavljala pregled enkrat tedensko.

⁴⁰¹ Deutsche Wacht 21. 11. 1895; Bericht, str. 3; Denkschrift, str. 9.

⁴⁰² Deutsche Wacht 16. 1. 1896. (Na ustanovnem zboru podpornega odbora je govoril H. Wastian, njegov govor pa je izšel v posebni brošuri z naslovom: Der Kampf um Cilli, ki jo je založil celjski knjigar Georg Adler.)

⁴⁰³ Deutsche Wacht 15. 10. 1896. Wien für Cilli.

⁴⁰⁴ Samo graški podporni odbor je do 15. 7. 1897, ko je prenehal delovati, zbral 37.631 gld. 57 kr. (Bericht, str. 3).

⁴⁰⁵ Deutsche Wacht 23. 4. 1896; Bericht, str. 5; Denkschrift, str. 7.

⁴⁰⁶ Bericht, str. 6.

⁴⁰⁷ Bericht, str. 6; Denkschrift, str. 8.

⁴⁰⁸ Denkschrift, str. 11.

Oskrbovanci nemškega dijaškega doma v Celju po deželah

Solsko leto	Sprejetih	V teku leta	izstopilo	Stajerska	od tega	Spodnja Staj.	Koroška	Kranjska	Primorska	Tirolska	Hrvaška	Dalmacija	Bosna	N. Avstrija	G. Avstrija	Češka	Moravska	Slezija	Bukovina	Ogrska	Grcija
1896/97	34	3	19	7	7	2	—	1	1	1	—	—	2	2	—	—	—	—	—	—	—
1897/98	45	2	30	20	7	4	—	1	1	1	—	1	—	2	—	—	—	—	—	—	—
1898/99	69	5	43	25	7	7	1	—	1	3	—	1	—	5	—	1	—	—	—	—	—
1899/1900	78	8	46	26	8	8	1	—	1	4	—	1	1	6	1	—	—	—	1	—	—
1900/01	70	2	45	24	9	6	—	—	2	—	—	1	—	4	2	—	—	—	—	—	—
1901/02	71	1	48	22	9	5	—	—	1	—	—	1	—	2	1	—	—	—	—	—	—
1902/03	76	3	45	24	10	9	—	—	2	—	—	1	—	6	2	2	—	1	—	—	—
1903/04	77	4	48	23	7	4	—	—	1	—	—	1	—	13	1	1	—	—	—	2	—
1904/05	83	3	46	21	4	4	—	—	1	—	—	—	—	24	—	1	—	—	—	2	—
1905/06	82	2	46	21	2	4	—	—	—	—	—	—	1	25	—	1	—	—	—	2	—

Nacionalna struktura dijakov na celjski gimnaziji

Šolsko leto	Slovenska nižja gimn.	Nemška državna (popolna) gimnazija	
	Slovenci	Nemci	Slovenci
1895/96	70	146	184 ^a
1896/97	88	159	141
1897/98	108	183	116
1898/99	128	190	84
1899/1900	119	208	78
1900/01	136 ^b	226	92
1901/02	152	223	94
1902/03	185	213	92
1903/04	185	236	96
1904/05	200	258	92
1905/06	194	246	90
1906/07	191	261	86
1907/08	164	252	95
1908/09	136	249	85
1909/10	145	233	83
1910/11	160	244	78
1911/12	169	239	75
1912/13	194	223	80
1913/14	215	225	85
1914/15	195	203	77

a) zraven so štet tudi maloštevilni učenci hrvaške ali češke narodnosti.

b) zraven je štet 1 nemški dijak (edina izjema).

1897.⁴⁰⁹ Zato novi elementi v politični orientaciji celjskega nemštva pridejo do polnega izraza že med volilnimi boji pred državnozbornskimi volitvami marca 1897,⁴¹⁰ še zlasti pa med bojem proti Badenijevim jezikovnim naredbam za Češko in Moravsko,⁴¹¹ ki pomeni odločilen prehod k radikalizaciji nemštva v monarhiji nasploh.

Jezikovni naredbi pomenita velik udarec vsemu avstrijskemu nemštvu, ki sproži ostre reakcije ne samo na Češkem, ampak tudi v alpskih deželah in kmalu privede v državnem zboru do nemške obstrukcije, v kateri na koncu sodelujejo vse nemške stranke. Izven Češke in Moravske pride do najostrejših reakcij na jezikovni naredbi prav na Štajerskem, kjer se še vedno čutijo posledice celjskega vprašanja, še posebej pa v Celju, saj celjsko nemštvo meni, da bodo (podobno kot leta 1890) za Čehi postavljali enake zahteve tudi Slovenci.⁴¹² Celjsko Nemško društvo že na zborovanju 13. aprila 1897 izda poseben oklic, v katerem se solidarizira s sudetskimi Nemci, apelira na nemške poslance, da si z vsemi sredstvi prizadevajo za ukinitvev jezikovnih naredb in predlaga sklic posebnega nemškega strankinega dne, na katerem se naj ustanovi nekakšen podporni odbor: »Der Deutsche Verein in Cilli eins mit den deutschen Brüdern im Norden, verwahrt sich entschiedenst gegen das Vorgehen der Regierung, erachtet die schleugniste Einberufung eines allgemeinen deutschen Parteitages mit der Tagesordnung: Aufstellung eines deutschen Wohlfahrtsausschusses, für unerlässlich und spricht die bestimmte Erwartung aus, dass die deutschen Abgeordneten die Aufhebung der Sprachenverordnungen mannhaft Begehren, im Fall der Nichtdurchsetzung dieses Begehrens aber aus den gesetzgebenden Vertretungskörpern austreten werden.«⁴¹³

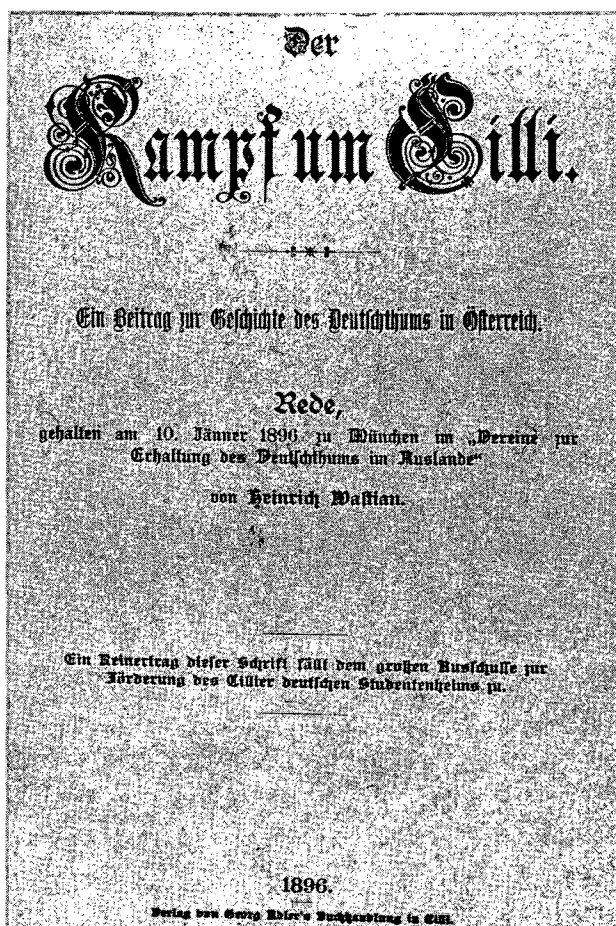
⁴⁰⁹ Deutsche Wacht 10. 1. 1897.

⁴¹⁰ Deutsche Wacht 11. 3. 1897. Reichsratscandidat Prof. Dr. Pommer vor den Wählern; Deutsche Wacht 25. 3. 1897. Der Wahlsieg.

⁴¹¹ Na splošno o tem glej: Sutter, n. d., I. in II.

⁴¹² Deutsche Wacht 15. 4. 1897.

⁴¹³ Deutsche Wacht 15. 4. 1897. Eine Kundgebung gegen die Sprachenverordnungen — Nemško društvo v Celju enotno z nemškimi brati na severu najodločneje proti postopkom vlade, smatra, da je neizogibno potreben kar najhitrejši sklic splošnega nemškega strankinega dne z dnevnim redom: postavitev nemškega odbora za javno blaginjo in izraža pričakovanje, da se bodo nemški poslanci odločno borili za ukinitvev jezikovnih naredb, in da bodo, če je ne bodo dosegli, izstopili iz zakonodajnih predstavniških teles.

Naslovna stran Wastianove brošure o boju za Celje (1896)

Ta oklic naleti na ugoden odmev med avstrijskim, zlasti pa sudetskim nemštvom, ki se še posebej strinja s predlogom po sklicu posebnega »Partei-tag« in ustanovitvi predlaganega odbora, prav tako pa tudi z zahtevo po abstinenci.⁴¹⁴ Vendar pa med celjskim nemštvom že kmalu prevlada prepričanje, da je edini način za doseg cilja (ukinitve jezikovnih naredb) obstrukcija, kajti abstinenca bi lahko prinesla uspeh le ob popolni složnosti vseh nemških poslancev v parlamentu.⁴¹⁵ Ko stopi Nemška ljudska stranka skupaj s schönererijanci in Nemško napredno stranko koncem aprila 1897 v obstrukcijo,⁴¹⁶ pozdravi ta korak Deutsche Wacht z velikim navdušenjem,⁴¹⁷ obenem pa vseskozi poudarja nujnost enotnega nemškega nastopanja v državnem zboru.⁴¹⁸ Prav tako časopis pozdravlja delovanje Nemške ljudske stranke med obstrukcijo, prinaša podrobna poročila o nujnih predlogih, interpelacijah in ministrskih obtožbah obstrukcionista, ter vseskozi napada vlado, ki skuša vladati s policijo.⁴¹⁹ Ko pride na (prepovedanem) velikem nemškem shodu v Chebu na Češkem do spopadov s policijo,⁴²⁰ sprejme celjski občinski odbor posebno resolucijo: »Der Ge-

⁴¹⁴ Deutsche Wacht 18. 4. 1897. Das Deutschtum Oesterreich im Kampfessturme.

⁴¹⁵ Deutsche Wacht 29. 4. 1897.

⁴¹⁶ Deutsche Wacht 2. 5. 1897. Das deutsche Volk im Daseinskampfe.

⁴¹⁷ prav tam.

⁴¹⁸ Deutsche Wacht 6. 5. 1897.

⁴¹⁹ Deutsche Wacht 13. 6. 1897. Polizei!

⁴²⁰ Na splošno o tem: Sutter, n. d., II., str. 55/56.

meinderath der Stadt Cilli spricht eine tiefste Entrüstung aus über die den deutschen Brüdern in Eger bei deren gesetzmässiger Vertheidigung angestammter Rechte zugefügten Gewaltthätigkeiten, betont nachdrücklichst die **Gemeinbürgerschaft und Waffenbrüderschaft** aller Deutschen in Oesterreich und erwartet von allen deutschen Gemeindevertretungen des steirischen Unterlandes die gleichen Kundgebungen«. ⁴²¹ Ob začetku XIII. sesije koncem septembra 1897 začne Deutsche Wacht ponovno s strastno agitacijo za nadaljevanje obstrukcije, kajti: »Die deutsche Obstruktion ist keine Mache, keine Komödie. sie ist der notwendige Ausdruck des nationalen Selbsterhaltungskampfes, sie ist, wie wir unten zeigen werden, die **patriotische** Seite unseres heutigen Parlamentarismus«, ⁴²² in pozdravlja vse radikalnejše nastope nemških poslancev, pri čemer še posebej navdušeno opisuje dvoboj med K. H. Wolfom in ministrskim predsednikom Badenijem. ⁴²³ Celjski občinski odbor pa na seji 12. novembra 1897 sprejme novo resolucijo, v kateri se zahvaljuje nemškim strankam za uspešno vodenje obstrukcije in izraža svoje strinjanje z izstopom celjskega poslanca dr. Josefa Pommerja iz dunajskega občinskega sveta zaradi »nenemške« politike krščanskih socialcev: »Dem Gemeinderath der Stadt Cilli bietet die bisherige Haltung der Obstructionsparteien im Reichsrathe und der Austritt des charaktervollen Abgeordneten Dr. Josef Pommer aus dem Wiener Gemeinderathe die sehr willkommene Gelegenheit, den charaktervollen Herrn Abgeordneten seines vollsten Vertrauens zu versichern, die Obstructionsparteien zu beglückwünschen, sie zu rücksichtslosen Ausharren aufzufordern, und den christlich-socialen Abgeordneten im Reichsrathe und Wiener Gemeinderathe das berechtigte Misstrauen auszusprechen«. ⁴²⁴ Ko pa pride po škandaloznih dogodkih v državnem zboru, pri katerih igra vidno vlogo radikalni K. H. Wolf, ki ima v Celju številne pristaše, ⁴²⁵ in po sprejetju Lex Falkenhayn ⁴²⁶ do padca Badenijeve

⁴²¹ Deutsche Wacht, 18. 7. 1897 — Občinski svet mesta Celja izraža globoko ogorčenje zaradi nasilnosti nad nemškimi brati v Chebu, prizadejanih jim pri zakoniti obrambi prirojenih pravic, najostreje poudarja vzajemno jamstvo in bratstvo in orožju vseh Nemcev v Avstriji in pričakuje od vseh nemških občinskih zastopstev na Spodnjem Stajerskem enake izjave.

⁴²² Deutsche Wacht 26. 8. 1897. Die neue Session.

⁴²³ Deutsche Wacht 30. 9. 1897; (glej tudi: Sutter, n. d., II., str. 101).

⁴²⁴ Deutsche Wacht 14. 11. 1897. Eine bedeutungsvolle Kundgebung des Cillier Gemeinderathes. — Občinskemu svetu mesta Celja nudi dosedanje zadržanje obstrukcijskih strank v državnem zboru in izstop značajnega poslanca dr. Josefa Pommerja iz dunajskega občinskega sveta dobrodošlo prilžnost, da značajnemu gospodu poslancu zagotovi svoje polno zaupanje, da obstrukcijskim strankam čestita, da jih pozove k brezobzirnemu vztrajanju in da krščansko-socialnim poslancem v državnem zboru in dunajskem občinskem svetu izreče upravičeno nezaupanje.

⁴²⁵ Karl Hermann Wolf (27. I. 1862, Cheb — 2. VI. 1941, Dunaj), žurnalist in politik. Gimnazijo je končal v Chebu in v začetku osemdesetih let začel obiskovati univerzo v Pragi, kjer je študiral filozofijo. Na univerzi se je izkazal za odličnega govornika in za moža, ki ima čut »za duh nacionalne politike«. Ze na začetku študija je pristopil burševskemu društvu Chibellinia in kmalu postal vodilna osebnost v praškem burševskem gibanju. Vendar pa je zaradi nekega dvoboja (iz političnih razlogov) moral univerzo zapustiti. Odšel je v Nemčijo in povečini peš prevandal številne nemške kraje. Tu se je navezal čistih vsenemških idealov. Po vrnitvi v domovino se je začel ukvarjati z žurnalistiko in lahko rečemo, da je bil poleg A. Langgassnerja, Gerstgrasserja in J. Patzelta med začetniki nemške nacionalne žurnalistike v monarhiji. Leta 1886 je prevzel uredništvo celjske Deutsche Wacht, ki pa jo je urejeval le nekaj mesecev. Po odhodu iz Celja je prevzel uredništvo Deutsche Volkszeitung v Reichenbergu, leta 1888 pa je skupaj s Sedlakom, Gerstgrasserjem in Patzeltom začel izdajati prvi nemško-nacionalni list na Dunaju Deutsches Volksblatt. Ta časopis je leto kasneje prešel v krščansko-socialni tabor, vendar pa sta se Wolf in Sedlak že pred tem osamosvojila in ustanovila organ nemške radikalne stranke v Avstriji Ostdeutsche Rundschau (1889). V tem obdobju je Wolf začel s podrobnim nacionalnim delom. Stranka je bila še slabotna, njeni pristaši pa le revni mali obrtniki, mladi uradniki, študentje in delavci. Vendar pa se je s požrtvovalnim Wolfom delovanjem hitro širila, njeni pristaši pa so bili vedno številnejši. Leta 1895 so dr. Bodirsky, Schultze in Titz ustanovili na Dunaju Nemško nacionalno društvo za Avstrijo. Prvih 85 članov se je takoj zedinilo, da mora postati načelnik društva K. H. Wolf, ki je to tudi postal. Leta 1897 je bil izvoljen v državni zbor in leto kasneje še v češki deželni zbor. V avstrijsko politično dogajanje pa je vstopil skozi velika vrata med Badenijevo krizo, ko se je jezikovnim naredbam in Badeniju zoperstavil ne samo z govori in spisi, temveč tudi z orožjem v roki. Do leta 1901 je tesno sodeloval s Schönererjem, v začetku leta 1902 pa je izstopil iz vsenerškega združenja in ustanovil nemško radikalno stranko v Avstriji. Njen voditelj je ostal vse do razpada monarhije, saj je stranka tudi po ustanovitvi Nemške nacionalne zveze 1910 ohranila svojo samostojnost. Čeprav je v celoti pristajal na linjski program, pa se je za razliko od Schönererja, vseskozi zavzemal za vodenje realne nemške politike in v državnem zboru sodeloval tudi z drugimi nemškimi strankami. V državnem zboru je bil vse do leta 1918, po razpadu monarhije pa se politično ni več udeleževal. (Deutsche Wacht 20. 1. 1912.) Bil je zet celjskega odvetnika dr. Johana Stepischnegga, sina nekdanjega celjskega župana M. Stepischnegga in nečaka škofa Maksimilijana. Kot je zapisala Domovina (3. 12. 1897): Nenasitljivo drzoviti »nemški volk« (Wolf) je neodrešenim Celjanom najbolj simpatična prikazen. Kaj čuda, saj ima svojo »volkuljo« ravno iz njihovega brloga.

⁴²⁶ O Lex Falkenhayn glej Sutter, n. d., II., str. 119, F. Šuklje: Iz mojih spominov III, Ljubljana 1929, str. 8.

*Indijanski klub v Celju 1898. Peti od zgoraj predstojnik mestnega urada
Thomas Fürstbauer*

vlade, izbruhne med celjskim nemštvom vulkan navdušenja. V mestu pride ob novici z Dunaja do spontanega zbiranja prebivalstva po ulicah in okrog desete ure zvečer je pred Rotovžem zbranih kakih 500 ljudi, ki v hrupnem sprevedu in z bakljami v rokah odidejo do spomenika Jožefa II., kjer ima navdušujoč govor dr. Stepischnegg, hvali nemške poslance in poudarja potrebo po enotnosti Nemcev. Z Jožefovega trga se množica s celjsko mestno godbo na čelu (ki igra Wacht am Rhein) premakne v Gosposko ulico pred hišo župana Stigerja, ki spregovori nekaj besed kar z balkona svojega stanovanja.⁴²⁷ Zmagoslavni spreved pa še dolgo v noč križari po mestnih ulicah in se ne pusti motiti od redkih slovenskih »izzivačev«.⁴²⁸

Opozorili smo že, da je nova politična orientacija celjskega nemštva v glavnem izoblikovana že v začetku leta 1897. Vendar pa je pri tem treba poudariti, da pride do odločilnega preloma v politični orientaciji celjskega nemštva prav med Badenijsko krizo, ki na splošno močno zradikalizira politiko Nemcev v

⁴²⁷ Deutsche Wacht 28. II. 1897. Das Ministerium Baden + . Beilage zum Hauptblatte vom 28. November 1897.

⁴²⁸ prav tam. (Članek pravi, da zbiranje po mestnih ulicah ni imelo značaja protislovenske demonstracije, kljub temu pa so Slovenci poskušali motiti slavnost. Tako so se npr. ob Stepischneggovem govoru na Jožefovem trgu slišali iz Narodnega doma glasni klici: Pereat dr. Stepischnegg itd.).

Avstriji. Prelom v politični orientaciji celjskega nemštva se kaže v več novih političnih zahtevah.

Sprememba se kaže zlasti v skrajni radikalizaciji celjskega nemštva, ki je sicer značilna za celotno politično dogajanje v monarhiji.⁴²⁹ Celjsko nemštvo in Deutsche Wacht vseskozi poudarjata nujnost radikalne politike avstrijskih Nemcev in enotnosti nemških svobodomiselnih poslancev v parlamentu,⁴³⁰ ker bodo lahko le složni dosegli ukinitvev jezikovnih naredb in osovraženega Lex Falkenhayn ter vladanja po čl. 14 državnih osnovnih postav. Obenem pa od srede leta 1897 opazimo v časopisu vedno več navdušujočih člankov, ki hvalijo državnega poslanca (nekdanjega urednika Deutsche Wacht) Karla Hermanna Wolfa, priporočajo bralcem naročbo njegovega lista Ostdeutsche Rundschau⁴³¹ in prinašajo izvirne njegove govore.⁴³² Tiskarna Celeja izda razglednico z njegovo podobo.⁴³³ Wolf ima konec decembra 1897 na pobudo celjskega Nemškega društva izredno dobro obiskano zborovanje v Celju, ki zaradi radikalnega nastopa vzbudi tudi pozornost oblasti.⁴³⁴

Deutsche Wacht nadaljuje s svojim radikalnim tonom tudi po padcu Badenija, saj je po njenem mnenju nova Gautscheva vlada še reakcionarnejša od prejšnje. Časopis meni, da je treba nadaljevati z odločno obstrukcijo in je proti kakršnimkoli pogajanjem z vlado glede spornih zahtev. Zato se popolnoma strinja s poslancem Wolfom, ki je na že omenjenem zborovanju v Celju rekel, da je na Badenijevo mesto prišel še nevarnejši sovražnik Nemcev. »Glavna zahteva Nemcev naj bo razglasitev nemškega jezika za državni jezik. Najbrž se bo zdaj dolgo časa vladalo brez parlamenta po čl. 14. Nemški narod tega ne bo dopustil, saj je politično zrel in tako organiziran, da je v vseh svojih slojih pripravljen do skrajnosti.«⁴³⁵

Ko se v začetku marca 1898 sestaneta vodstvi Nemške ljudske in Nemške napredne stranke,⁴³⁶ da se dogovorita za enoten nastop v parlamentu in definirata svoj odnos do Thunove vlade,⁴³⁷ se zdi Deutsche Wacht razglas obeh strank premlačen in celo popustljiv. Časopis meni, da je treba nadaljevati obstrukcijo vse do dosege zadanega si cilja (ukinitvev jezikovnih naredb in Lex Falkenhayn), in se povsem strinja s posebno izjavo celjskega Nemškega društva, s katero le-to zahteva od vodstva Nemške ljudske stranke na Štajerskem in poslanca Pommerja nadaljevanje obstrukcije v državnem zboru.⁴³⁸ Ko pa pride zaradi vprašanja nadaljevanja obstrukcije do trenj v Nemški ljudski stranki (skupina okoli dr. Otta Steinwenderja je za prenehanje obstrukcije v gospodarskih vprašanjih),⁴³⁹ se postavi Deutsche Wacht na stališče poslanca Bareutherja, ki je izstopil iz stranke in svoj korak motiviral s tem, da je proti kakršnikoli oportunisti (ki jo zagovarja večina v stranki) in da je blizu Schönererju in Wolfu, ki imata tudi vse simpatije volilcev.⁴⁴⁰ Pred shodom zaupnih mož Nemške ljudske stranke na Štajerskem v Gradcu 6. novembra 1898⁴⁴¹ Deutsche Wacht izrazi upanje, da bo v stranki prevladalo radikalno krilo, ki je pristaš najtesnejšega sodelovanja s Schönerer-Wolfovno skupino.⁴⁴¹ Ko se njena pričakovanja uresniči, pozdravi sklepe štajerske konference (vztrajanje v obstrukciji skupaj

⁴²⁹ O radikalizaciji nemštva v monarhiji med in po Badenijski krizi dobimo najboljše podatke v že citirani Sutterjevi knjigi.

⁴³⁰ Deutsche Wacht 9. 1. 1898. Eine grosse Deutsche Volkspartei

⁴³¹ Deutsche Wacht 30. 9. 1897. Die »Ostdeutsche Rundschau«.

⁴³² Deutsche Wacht 16. 12. 1897.

⁴³³ Domovina 29. 10. 1897. (Budalost nad budalost) uganjajo celjski domišljivi »Germani«. Založili so dopisnice zloglasnega kričarja Wolfa z njegovo podobo, stoječo za — mejnim plotom...

⁴³⁴ Deutsche Wacht 30. 12. 1897. Abg. Wolf über die Lage (poročilo); Deutsche Wacht 2. 1. 1898. Zur Lage (celoten govor).

⁴³⁵ Deutsche Wacht 30. 12. 1897. Abg. Wolf über die Lage.

⁴³⁶ Deutsche Wacht 10. 3. 1898. Ministerwechsel.

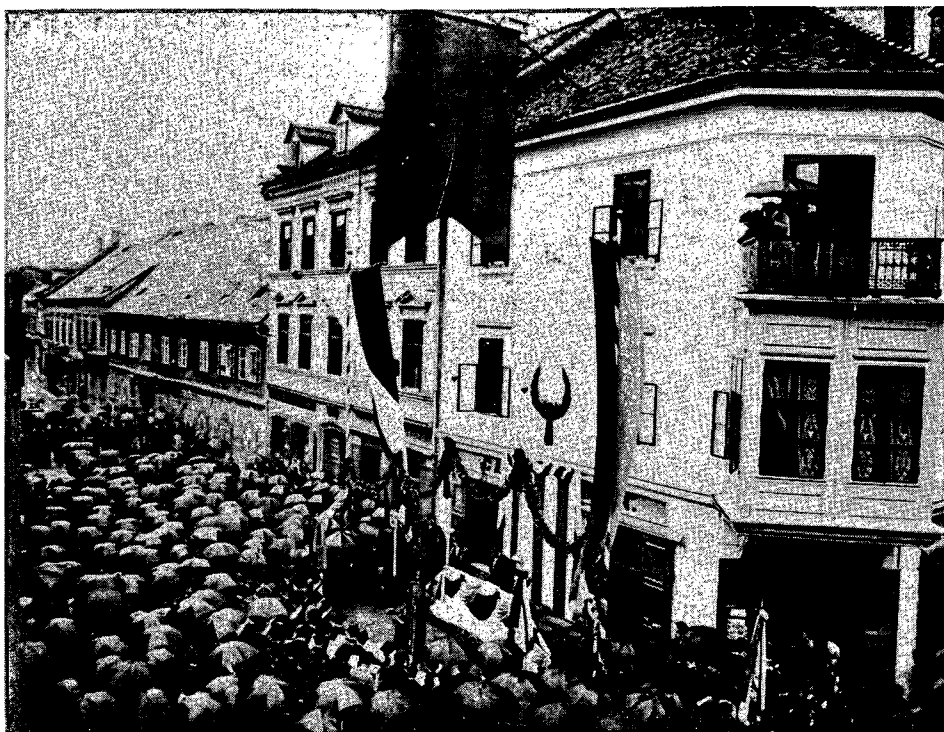
⁴³⁷ Sutter, n. d., II., str. 276.

⁴³⁸ Deutsche Wacht 20. 3. 1898. Die Furcht vor der Obstruction.

⁴³⁹ Deutsche Wacht 6. 10. 1898, 13. 10. 1898; Malli, n. d., str. 68.

⁴⁴⁰ Deutsche Wacht 13. 10. 1898.

⁴⁴¹ Deutsche Wacht 6. 11. 1898. Zum steirischen Vertrauensmännertage.

Slavnostno odkritje spominske plošče Gabrielu Seidlu (4. 10. 1904)

z nemškimi radikali) z velikim navdušenjem.⁴⁴² Svoje nezadovoljstvo z oportunistično politiko večine v Nemški ljudski stranki s Steinwenderjem na čelu pa izrazi mesec dni kasneje tudi takole: ko Steinwender na nekem zborovanju v Beljaku izreče besede: »Ehe ich ein Deutschradicaler werde, werde lieber ein Sozialdemokrat oder ein Windischer«, Deutsche Wacht ogorčeno zapiše: »Hinaus mit Steinwender aus der Deutschen Volkspartei!«⁴⁴³

Celjsko nemštvo zastopa skrajno radikalno stališče tudi po ukinitvi jezikovnih naredb za Češko in Moravsko,⁴⁴⁴ svoje zahteve pa postavlja na temelju velikonočnega programa, ki ne daje Slovencem na Spodnjem Štajerskem nobenih pravic.⁴⁴⁵ Deutsche Wacht je proti kakršnimkoli pogajanjem z vlado glede rešitve jezikovnega vprašanja in še januarja 1900 najdemo v komentarju ob nastopu nove Koerberjeve vlade naslednje stavke: Nemci se ne nameravamo udeleževati sporazumskih konferenc in posvetovanj o »rešitvi jezikovnega vprašanja« vse dotlej, dokler se na zanesljiv način za nekoč nemške zvezne dežele te države ne **dopusti in zagotovi nemški jezik kot državni jezik.**⁴⁴⁶ Zato se celjsko nemštvo tudi povsem strinja s politiko skrajnega levega krila v Nemški ljudski stranki, ki tesno sodeluje z vsenemci. Po mnenju Deutsche Wacht lahko prinese avstrijskemu nemštvu določene uspehe le radikalna politika. Ko na zborovanju Südmarke v Celju septembra 1899 koroški poslanec Dobernigg izjavi, da lahko Celje ostane nemško mesto le pod pogojem, da celjsko nemštvo še naprej ostane radikalno nemškega mišljenja, časopis z zadovoljstvom zapiše:

⁴⁴² Deutsche Wacht 10. 11. 1898. Der steirische Vertrauensmännertag. (Na shodu je Celjane zastopal dr. Mraulagg, ki se je v svojem govoru odločno zavzel za radikalno politiko stranke in se izrekel zoper oportunistem Steinwenderja in njegovih pristašev.)

⁴⁴³ Deutsche Wacht 25. 12. 1898.

⁴⁴⁴ Deutsche Wacht 19. 10. 1899.

⁴⁴⁵ Deutsche Wacht 25. 5. 1899. Die national-politischen Forderungen der Deutschen (objavljen je program v celoti).

⁴⁴⁶ Deutsche Wacht 25. 1. 1900. Was hat das deutsche Ostmarkvolk jetzt zu fordern.

»Unser Cilli ist der Ausgangspunkt des deutschen Radicalismus«. ⁴⁴⁷ Pred državnoborskimi volitvami leta 1901 časopis utemljuje nujnost radikalne nemške politike takole: »Ein österreichische Regierung kann man nicht überzeugen, man kann ihr nur imponieren! Und imponieren kann ihr nur der Radicalismus! Damit ist die Haltung der deutschen Steirer für den kommenden Wahlkampf gegeben — wir sagen Steirer, weil Steiermark und dessen schönes Nachbarland Kärnten die einzige Provinzen Oesterreich sind, in denen der deutsche Radicalismus des erste und massgebende Wort spricht«. ⁴⁴⁸

Ob vsem tem Deutsche Wacht vseskozi agitira za K. H. Wolfa in poziva vodstvo Nemške ljudske stranke, da najtesneje sodeluje z nemškimi radikali, ⁴⁴⁹ obenem pa še naprej kritizira zastopnike zmernejše struje v stranki. Zaradi tega je celjsko nemštvo tudi nekoliko nezadovoljno s poslancem Pommerjem, ki glede vprašanja obstrukcije soglaša s Steinwenderjevimi stališči in zavrača tesnejše sodelovanje z vsenemci. Na volilnem zborovanju septembra 1899 v Celju ga zato dr. Stepischnegg direktno vpraša, zakaj zaradi »napetih« razmer v Nemški ljudski stranki ne pristopi k Schönerer-Wolfovi skupini, kot je to storil Bareuther. Pommer mu odgovori, da je bil nekoč tudi sam Schönererjev pristaš in da se še vedno strinja z linškim programom; vendar pa se zaveda, da obstajata dve vrsti programov: eni so **realni** in tak je program Nemške ljudske stranke, drugi pa so **idealni**, to pa je gotovo Schönererjev program. Dejstvo je, da sta v osvobodilnih vojnah pokazala Schill in Lützov veliko hrabrost. Toda vojna proti Francozom ni bila dobljena zaradi njiju, temveč zaradi množice neznanih infanteristov, ki so marširali in opravili svojo dolžnost. Takšna Schill in Lützov sta danes Schönerer in Wolf, vendar pa je njuna politika obsojena na neuspeh. Zato Pommer na koncu poudari, da je kandidiral na podlagi programa Nemške ljudske stranke, ki se ga misli držati tudi za naprej. ⁴⁵⁰

Zavzemanje za tesno sodelovanje Nemške ljudske stranke z radikalno Schönerer-Wolfovo skupino opazimo v Deutsche Wacht vse do srede leta 1901, ko pride do medsebojnega obračunavanja med Schönererjem in vodstvom Nemške ljudske stranke. Prva nasprotja se pojavijo že med deželnozborskimi volitvami na Češkem, ⁴⁵¹ do preloma v medsebojnih odnosih pa pride po govoru v Salzburgu, v katerem je Schönerer ostro izjavil, da člani Nemške ljudske stranke ne želijo ustanoviti nemške Avstrije, temveč delniško družbo za železniške in vodne gradnje, zavarovalnico za poslance, ki stremijo k dobrim nadarbinam in bogato plačanim službam. ⁴⁵² Deutsche Wacht v komentarju navedenih besed ostro udari po Schönererju in označi njegovo izjavo za notorično laž, s katero poskuša Schönerer pridobiti le na prestižu, pri čemer pozablja, da razbija slovo v nemškem taboru in s tem škoduje celotnemu nemškemu narodu. ⁴⁵³

Od tega časa dalje se napadi na »rosenauškega viteza« kar vrstijo in ko pride ob koncu leta 1901 tudi do razkola v vsenemškem taboru, se Deutsche Wacht odločno postavi v bran Karla Hermanna Wolfa. ⁴⁵⁴ Po mnenju časopisa je Wolfova izključitev iz vsenemškega združenja moralne narave (afera Wolf — dr. Seidl), ki nikakor ne more zmanjšati dejstva, da je Wolf predan bojevnik za nemško stvar (kar je že neštetokrat dokazal), medtem ko gre Schönererju le za osebni prestiž. ⁴⁵⁵

⁴⁴⁷ Deutsche Wacht 14. 9. 1899. Cilli als Erzieherin.

⁴⁴⁸ Deutsche Wacht 30. 9. 1900. In den Wahlkampf. — Avstrijske vlade se ne da prepričati, da se ji samo imponirati. In imponira ji lahko le radikalizem. S tem je dano stališče nemških Stajercev za bližnji volilni boj — pravimo Stajercev, ker sta Stajerska in njena lepa sosednja dežela Koroška edini avstrijski provinci, v katerih govori nemški radikalizem prvo in odločilno besedo.

⁴⁴⁹ Deutsche Wacht 5. 11. 1899. Die Deutsche Volkspartei und die Radicalen.

⁴⁵⁰ Deutsche Wacht 17. 9. 1899. Abgeordneter Pommer über die Lage.

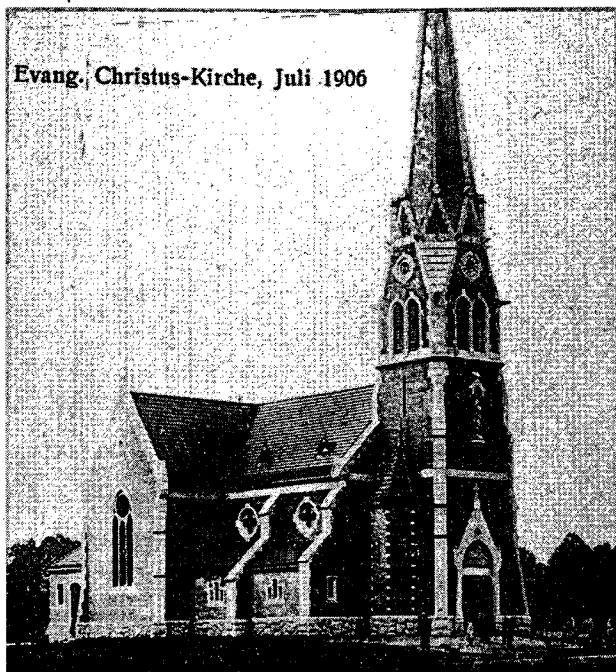
⁴⁵¹ Deutsche Wacht 15. 8. 1901.

⁴⁵² Deutsche Wacht 12. 9. 1901. Der Bruderzwist im Deutschnationalen Lager.

⁴⁵³ prav tam.

⁴⁵⁴ Deutsche Wacht 1. 12. 1901. Karl Hermann Wolf.

⁴⁵⁵ Deutsche Wacht 19. 1. 1902. Die Alldeutsche Ver-sittlichung. (Seidl je obtožil Wolfa, da je ob svojih zborovanjih na Češkem zapeljal neko mladenko in ji obljubil zakon. Afero, ki je razburkala avstrijsko javnost, pa je izkoristil Schönerer, da se je »znebil« vedno popularnejšega tekmeča.)

Evangelikičanska cerkev v Celju (1906), simbol »proč-od-rimskega« gibanja

Vzporedno s skrajno radikalizacijo, ki pride do polnega izraza tudi v številnih ekscesnih dogodkih v mestu (ob otvoritvi Narodnega doma 1897, ob obisku čeških študentov 1899), pa celjsko nemštvo tudi sedaj (podobno kot v celotnem prejšnjem obdobju) vseskozi zagovarja nujnost enotnega sodelovanja vseh Nemcev v monarhiji (ideja o Deutsche Gemeinbürgerschaft) ne glede na strankarsko pripadnost. Le od takšne politike lahko spodnještajersko nemštvo pričakuje uspehov pri obrambi vedno bolj ogroženega nemškega posestnega stanja. Zato Deutsche Wacht ostro napada vsak, tudi najmanjši poskus razbijanja nemške sloge in v skladu s programom nemške ljudske stranke poudarja, da je treba podrediti vsa notranjepolitična vprašanja ciljem nemške politike: **»Der nationalen Politik gegenüber muss jede Interessenpolitik in den Hintergrund treten!** Das ist die goldene Devise, unter welcher allein das deutsche Cilli national bestehen und wirtschaftlich aufblühen wird.«⁴⁵⁶ To stališče pride do polnega izraza že med obstrukcijo, pa tudi ob napadih na Schönererja, ko Deutsche Wacht ne napada njegovega programa, temveč njegove nečastne metode boja, ki cepijo že tako slabotne nemške sile. Kasneje to stališče srečamo zlasti ob različnih volitvah, ko celjsko Nemško društvo ponavadi že veliko pred volitvami postavi svojega kandidata, obenem pa že v naprej zavrača vsak poskus postavljanja dvojnih nemških kandidatur. Seveda pri tem nima vedno uspeha in v desetletju pred I. svetovno vojno velikokrat pride do »bratskega boja«, kot npr. ob volitvah celjskega okrajnega zastopa maja 1904, v katere se poskušajo (sicer neuspešno) vmešati »schönererijanci«,⁴⁵⁷ in kasneje med deželnozborskimi volitvami 1909⁴⁵⁸ ter državnozborskimi volitvami leta 1911.⁴⁵⁹ Ob vseh navedenih poskusih razcepiti »uns Cillier in zwei feindlich geschiedene Lager« Deutsche Wacht poudarja, da Celjani nikoli ne smejo pozabiti, da z ne-

⁴⁵⁶ Deutsche Wacht 22. 4. 1900.

⁴⁵⁷ Deutsche Wacht 29. 5. 1904. Schönerianische Arbeit.

⁴⁵⁸ Za deželnozborske volitve 1909 glej: Deutsche Wacht 5. 12. 1908, 12. 12. 1908, 21. 4. 1909, 22. 5. 1909, 26. 5. 1909 itd.

⁴⁵⁹ Za državnozborske volitve 1911 glej: Deutsche Wacht 3. 5. 1911, 6. 5. 1911, 17. 5. 1911 itd.

enotnostjo samo izgublajo, in dodaja: »Wir Cillier kannten bisher nur die eine Losung: **Hie Deutsche, hie Slovenen!**«.⁴⁶⁰

Ob vsem tem je značilno, da se celjsko nemštvo vseskozi strinja s politiko Nemške ljudske stranke, katere član je tudi celjski poslanec Pommer in njegov naslednik Richard Marckhl,⁴⁶¹ pozdravlja njeno sodelovanje z nemškimi radikali (Wolf) v državnem zboru,⁴⁶² kasneje pa z zadovoljstvom sprejme tudi ustanovitve Nemške nacionalne zveze, v katero se leta 1910 združijo Nemška ljudska stranka, Nemško-napredno združenje, nemški radikali in nemški agrarci.⁴⁶³ V odnosu do vseh pomembnejših vprašanj je povsem istega mnenja kot vodstvo Nemške ljudske stranke, kar se lepo vidi iz debat o volilni reformi. Deutsche Wacht se sicer z zahtevami po volilni reformi v glavnem strinja, vendar pa meni, da je sprejemljiva le takšna reforma, ki ne bo oslabilila nemškega posestnega stanja: »Nemci so za odpravo kurij, za ukinitve volilnih predprav, za odstranitev cenzusa — na kratko, oni so za splošno, enako in direktno volilno pravico; vendar pa so proti slabljenju in oškodovanju nemškega položaja v državi s 33 novoustvarjenimi slovanskimi mandati.«⁴⁶⁴

Zato časopis ostro napada slovenske zahteve po sedmem slovenskem mandatu za Spodnjo Štajersko kot kompenzacijo za kranjski nemški mandat,⁴⁶⁵ še bolj pa zahteve po spremembi celjskega nemškega mandata.⁴⁶⁶ Zadovoljen je z volilno reformo šele potem, ko se uresničijo nemške zahteve.⁴⁶⁷ Z vidika varovanja nemškega posestnega stanja presoja tudi predloge volilne reforme za deželnozborske volitve na Štajerskem in se v tem oziru povsem strinja z resolucijo celjskega Nemškega društva iz januarja 1908, ki odločno nasprotuje kakršnikoli spremembam volilnega reda: »In der Erwägung, dass jede im Sinne der vorliegenden Anträge erfolgende Aenderung der Landtagswahlordnung für das Herzogtum Steiermark nur eine Stärkung des politischen Besitzstandes unserer Gegner herbeiführen muss, sprechen sich die heute im Deutschen Hause versammelten deutschen Landtagswähler mit aller Entschiedenheit gegen jede Abänderung der geltenden Landtagswahlordnung aus und ersuchen den bewährten Vertreter der Stadt Cilli Herrn Landesausschussbeisitzer Moritz Stallner im Landtage und im Ausschusse mit allem Nachdrucke in diesem Sinne zu wirken.«⁴⁶⁸ Obenem celjsko nemštvo vedno tesneje veže svojo politiko na Nemški narodni svet za Spodnje Štajersko, ki se ustanovi v začetku leta 1906 na pobudo poslanca H. Wastiana⁴⁶⁹ in ki postane v desetletju pred prvo svetovno vojno center politične akcije Nemcev na Spodnjem Štajerskem. V njem igra vidno vlogo tudi dr. Otto Ambroschitsch, nekdanji urednik Deutsche Wacht (1896—1902), ki se leta 1906 vrne v Celje in postane kot predstojnik mestnega urada prvi voditelj celjskega nemštva. V svoji osebi združuje številne politične funkcije.⁴⁷⁰ Po njegovi zaslugi Nemški narodni svet, ki si ob

⁴⁶⁰ Deutsche Wacht 29. 5. 1904. Schönerrianische Arbeit.

⁴⁶¹ Ob volitvah 1907 je R. Marckhl zamenjal Pommerja. (Deutsche Wacht 14. 5. 1907.)

⁴⁶² Deutsche Wacht 13. 6. 1907.

⁴⁶³ Deutsche Wacht 2. 3. 1910.

⁴⁶⁴ Deutsche Wacht 8. 3. 1906. Der eigentliche Beweggrund.

⁴⁶⁵ Deutsche Wacht 26. 8. 1906.

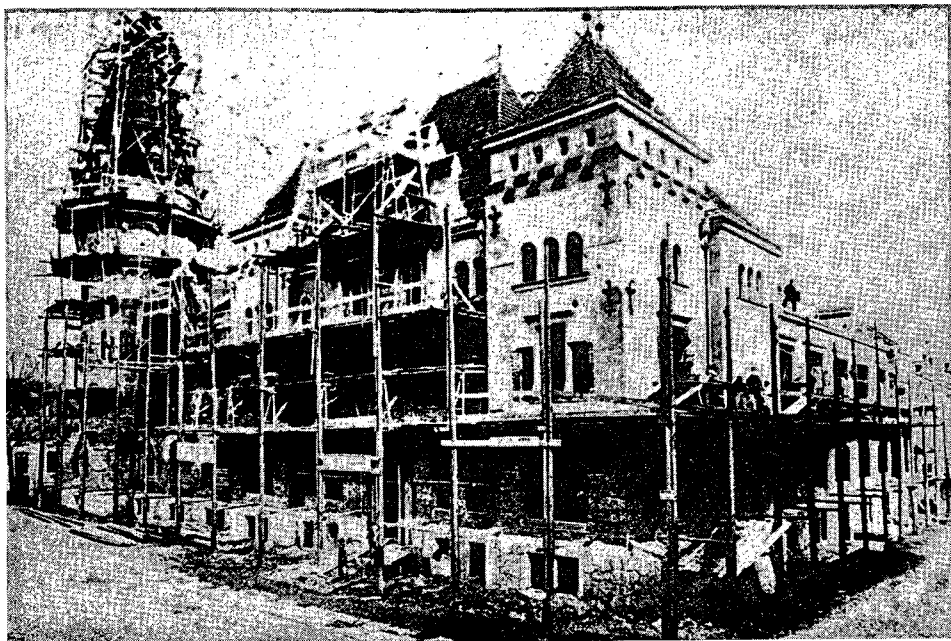
⁴⁶⁶ Deutsche Wacht 6. 12. 1906. Das Cillier Mandat.

⁴⁶⁷ prav tam.

⁴⁶⁸ Deutsche Wacht 23. 1. 1908. Eine hochbedeutsame politische Versammlung. — Glede na to, da mora vsaka v duhu sedanjih predlogov narejena sprememba deželnozborskega volilnega reda za vojvodino Štajersko, pripeljati samo do okrepitev političnega posestnega stanja naših nasprotnikov, se nemški deželnozborski volilci, danes zbrani v Nemški hiši, izrekajo z vso odločnostjo zoper vsakršno spremembo obstoječega deželnozborskega volilnega reda in prosijo izkušenega zastopnika mesta Celja, deželnega odbornika gospoda Moritza Stallnerja, da v deželnem zboru in odboru v tem duhu z vsem poudarkom deluje.

⁴⁶⁹ Deutsche Wacht 8. 2. 1906. Deutscher Volksrat für Untersteiermark.

⁴⁷⁰ Dr. Otto Ambroschitsch (31. VII. 1868, Vipava — 14. V. 1919, Ljubljana), žurnalista in politik. Rodil se je v Vipavi v družini kasnejšega deželnega šolskega inšpektorja na Kranjskem Blasiusa Ambroschitscha. Po končani gimnaziji v Celju je študiral pravo na dunajski univerzi, nato pa se je posvetil žurnalistiki. Od septembra 1893 do konca leta 1894 je bil urednik Obersteier Blatta v Brucku na Muri, od 1. januarja 1896 do začetka leta 1896 urednik Kärntner Nachrichten v Beljaku, od marca 1896 do novembra 1902 urednik Deutsche Wacht v Celju, od decembra 1902 do oktobra 1904 pa urednik Deutsches Blatta v Brnu. Po opravljenem doktoratu na univerzi v Gradcu (1905) se je v začetku leta 1906 vrnil v Celje in prevzel mesto predstojnika mestnega urada ter se aktivno vključil v politično življenje

Gradnja Nemške hiše v Celju (1906)

ustanovitvi zada številne naloge (»Der Volksrat hätte die Aufgabe, für sämtliche wirtschaftliche, politische und Kultur — Angelegenheiten aufzukommen«),⁴⁷¹ uspešno deluje tudi na celjskem območju, še zlasti pri deželnih in državnih volitvah, pa tudi in predvsem pri vodenju gospodarskega boja, ki prihaja v nacionalnih bojih na Štajerskem vedno bolj v ospredje.⁴⁷² V ta namen Nemški narodni svet tesno sodeluje z nemškimi »obrambnimi« organizacijami, zlasti s Südmarko, in je zato deležen obilne podpore celjskega nemštva.⁴⁷³ Deutsche Wacht vseskozi poudarja potrebo po organiziranem nastopanju spodnještajerskega nemštva na gospodarskem področju, opozarja na nujnost vodenja realne politike, ki mora biti usmerjena k vzpostavitvi »nacionalne samoprave«⁴⁷⁴ in zahteva od Nemcev odločno podpiranje nemških obrambnih organizacij: »Wir müssen uns in unseren Schutzvereinen einen Staat im Staate schaffen!«.⁴⁷⁵ Celjsko nemštvo, ki se povsem zaveda nemške gospodarske premoči (»Die Macht des Deutschtums beruht neben dem kulturellen Uebergewichte hauptsächlich auf der wirtschaftlichen Kraft«),⁴⁷⁶ zato stalno opozarja, da morajo Nemci ob jezikovni meji izpolniti višje in težje naloge kot pa Nemci v sklenjenih nacionalnih področjih: »Hier ist das Wirtschaftsleben jedes einzelnen unter den Gesichtswinkel der nationalen Tat gestellt.«⁴⁷⁷ Iz tega razloga že kmalu postane nezadovoljno s politiko Südmarke, ki zapravlja velikanska sredstva za nakupe zemljišč v Šentilju, pozablja pa na najbolj ogrožene trge in mesta

v mestu. Bil je poverjenik Nemškega narodnega sveta za celjsko območje, načelnik celjske krajevne skupine Südmarke in nekaj časa tudi načelnik celjskega Nemškega društva, prav tako pa tudi član številnih društev in zaupnik nemške radikalne stranke v Celju in okolici. V začetku maja 1919. so ga oblasti aretirale in poslale v Ljubljano v prisilno delavnico, kjer je zaradi bolezni že čez nekaj dni umrl. (Cilijer Zeitung 18. 5. 1919.)

⁴⁷¹ kot v op. 469.

⁴⁷³ Pri ustanovitvi Südmarke novembra 1889 sta sodelovala tudi celjski župan dr. Neckermann in

⁴⁷² O tem glej: K. Linhart: Der Abwehrkrieg des unterländischen Deutschtums, Ptuj 1910. Julius Rakusch, spomladi 1890 pa je društvu pristopila kot ustanovni član tudi celjska občina kot celota. V Celju so bili trikrat tudi letni občni zbori društva: leta 1890, 1899 in 1911.

⁴⁷⁴ Deutsche Wacht 8. 11. 1906. Jenseits von Gut und Böse.

⁴⁷⁵ Deutsche Wacht 8. 9. 1907. Heil der Südmark!

⁴⁷⁶ Deutsche Wacht 14. 8. 1908.

⁴⁷⁷ prav tam.

na jugu Spodnje Štajerske.⁴⁷⁸ V zvezi s tem sprejme celjska krajevna skupina Südmarke pred letnim zborovanjem društva v Beljaku 1908 posebno resolucijo, ki zahteva od vodstva društva, da usmeri svojo pomoč zavarovanju nemškega posestnega stanja v trgih in mestih Spodnje Štajerske, saj te »nemške otoke« že preplavlja slovansko morje.⁴⁷⁹ Vendar pa celjsko nemštvo s svojo zahtevo, ki jo postavlja tudi kasneje, ne doseže vidnejših uspehov, saj že na samem začetku naleti na nasprotovanje dela mariborskega nemštva.⁴⁸⁰

Vzporedno s povedanim se sredi prvega desetletja dvajsetega stoletja celjsko nemštvo ponovno začenja oprijemati ideologije štajercijanstva. Ko se leta 1900 ustanovi Štajerc-Partei in začne izhajati list Štajerc, nova (stara) ideologija v Celju ne naleti na navdušen sprejem, ne glede na to, da celjski občinski odbor podpira časopis z letnim zneskom 100 K.⁴⁸¹ Večje navdušenje za imenovano stranko opazimo šele po ustanovitvi Nemškega narodnega sveta za Spodnjo Štajersko, ko ima stranka nekajkrat zborovanje tudi v Celju⁴⁸² in ko se na prvem »Parteitagu« v Ptujju aprila 1907 preimenuje v Napredno zvezo.⁴⁸³ Kljub vsemu pa štajercijanstvo v Celju nikoli ni tako močno kot v severnem delu Spodnje Štajerske, čeprav velja poudariti, da se štajercijanske ideologije poslužuje tudi celjsko nemštvo, zlasti ob volitvah občinskega odbora v občini Celje-okolica, ki je od leta 1890 v slovenskih rokah.⁴⁸⁴

Druga večja novost v politični orientaciji celjskega nemštva v tem obdobju je **vsenemštvo**, ki je prej v glavnem domena redkih posameznikov in nemškega dijaštva, od boja proti celjski slovenski nižji gimnaziji dalje pa postane stalen element v političnem nastopanju Nemcev v Celju. Že v času gimnazijskega vprašanja se pojavi teza, da je celjsko vprašanje pomembno predvsem zaradi graditve nemškega mostu do Jadrana: »Nepotrebno je omenjati, kakošno nevarnost, kakšno škodo skriva v sebi ta vendska stvaritev za naš narod; Celje ni samo eden najdragocenejših biserov naše narodne posesti, eden najlepših kosov starodavne očetnjave; njegov pomen ni izčrpan s tem, če rečemo, da je naša najpomembnejša obmejna trdnjava na jugu; Celje moramo, če hočemo njegovo vrednost za naš narod povsem presoditi in oceniti, imeti pred očmi tudi kot **most do Jadrana**, ki mora biti in ostati nemško morje, če se naj nemškemu narodu ne pretrga življenjski živec in ga obsodi na smrt.«⁴⁸⁵

Kasneje pa se to stališče pojavi v Deutsche Wacht v številnih člankih in poročilih z raznih zborovanj, pri čemer iz nekaterih veje odkrita protiaustrijska usmerjenost. Deutsche Wacht meni, da je bila »vzhodna marka« (Ostmark) v zgodovini vedno povezana z »materinsko deželo« (Nemčijo), in dejstvo, da je bila Avstrija ob ustanovitvi nemškega rajha izključena iz nemške zveze, pri tem ne igra nobene vloge: »Doch man kann Länder und Reiche zerstückeln, **nie und nimmer aber wird man das Herz eines Deutschen vor seinem Volke reißen!**«.⁴⁸⁶ Po mnenju časopisa je celotno ozemlje od Bodenbacha do Jadrana »sklenjeno nemško področje preteklosti in prihodnosti« in sicer ne samo v kulturnem, temveč predvsem v gospodarskem smislu: »Dem grösseren »Deutschland«, dass an die politische Grenze des Deutschen Reiches nicht gebunden ist, muss der Weg zu Adria frei bleiben!«.⁴⁸⁷ Uresničitev teh ciljev je možna le na en način: Galicija (das gelobte Land der polnischen Juden) se mora v upravnem smislu od-

⁴⁷⁸ Deutsche Wacht 22. 8. 1908. Deutsche Wirtschaftspolitik!

⁴⁷⁹ Deutsche Wacht 29. 8. 1908. Die Südmark-hauptversammlung in Villach.

⁴⁸⁰ Deutsche Wacht 2. 9. 1908. Hetzereien der Marburger Zeitung.

⁴⁸¹ ZAC, MOC, fasc. 20; predsedstveni spisi za leto 1902; dopis na uredništvo časopisa Štajerc z dne 5. 7. 1902.

⁴⁸² Deutsche Wacht 18. 4. 1907. Eine Stajerc-Versammlung in Cilli.

⁴⁸³ Deutsche Wacht 14. 4. 1907. Das Programm der »Stajercpartei«.

⁴⁸⁴ Npr. ob volitvah 1910, pred katerimi razvije časopis naslednji program: »Unser Wahlprogramm ist Friede und Zusammenarbeiten, die Gegner aber wollen Verhetzung bis aufs Messer, gegenseitige wirtschaftliche Aushungerung, sie wollen den Hass auf allen Gebieten des sozialen, des nationalen und des wirtschaftlichen Lebens.« (Deutsche Wacht 20. 8. 1910.)

⁴⁸⁵ Heinrich Wastian: Der Kampf um Cilli, Celje 1896, str. 59.

⁴⁸⁶ Deutsche Wacht 5. 9. 1896. Die Sedanfeier in Cilli.

⁴⁸⁷ Deutsche Wacht 16. 2. 1896. Eine deutschnationale Forderung.

cepiti, Ogrska z Dalmacijo in Bosno in Hercegovino vred pa naj bosta z Avstrijo le v personalni uniji.⁴⁸⁸

Vsenemško razpoloženje opazimo v Celju tudi ob vseh večjih nemških prireditvah, ki se v mestu kar vrstijo. Poleg vsakoletnega praznovanja nemške zmage pri Sedanu začenja celjsko nemštvo od srede devetdesetih let prejšnjega stoletja dalje praznovati tudi t. i. »Sonnwendfeier«, ki izvira iz starega germanškega verovanja,⁴⁸⁹ Bismarckov rojstni dan itd., pri čemer se mesto obleče v slavnostne barve frankfurtskih zastav, slavlja pa se ponavadi končajo s huronskim vpitjem: »Heil Alldeutschland« in petjem Wacht am Rhein ali pa igranjem Wolfove koračnice. Deutsche Wacht posveča veliko pozornost Bismarcku, ki je simbol nemške združitve in od časa do časa navaja »močna mesta« iz njegovih govorov.⁴⁹⁰ Ob njegovi smrti izide časopis obrobjen v črno, celotna številka pa je posvečena spominu na velikega nemškega voditelja.⁴⁹¹ Prav tako list pozdravi sklep občinskega odbora, da se poimenuje trg pred poslopjem mestne hranilnice Bismarckov trg,⁴⁹² leta 1905 pa pozdravi akcijo za postavitev Bismarckovega stolpa na Liscach,⁴⁹³ katerega lastnik kasneje postane dr. Otto Ambroschitsch, ki si s tem pridobi celo volilno pravico v okoliški občini.⁴⁹⁴ Deutsche Wacht redno objavlja tudi literarna dela različnih avtorjev iz rajha (K. Pröll, F. Dahn),⁴⁹⁵ poroča o dejavnosti vsenemške zveze⁴⁹⁶ in o različnih predavanjih v domovini in tujini, ki se tičejo skupnega nemškega interesa (npr. o predavanjih dr. Paula Samasse v Münchnu)⁴⁹⁷ ter o »nemškem posestnem stanju« po svetu, celo v Afriki.⁴⁹⁸

Vsenemška usmerjenost celjskega nemštva se vidi tudi iz navdušenja za gibanje **Los von Rom**, ki dobi v Celju goreče pristaše že na samem začetku.⁴⁹⁹ Od leta 1898 dalje Deutsche Wacht skoraj v vsaki številki agitira za prestopanje iz katoliške vere v protestantizem, objavlja oglase za nakup letakov, ki jih je v propagandne namene začel izdajati pastor Bräunlich v Münchnu⁵⁰⁰ (to pripelje urednika dr. Otta Ambroschitscha tudi pred sodišče)⁵⁰¹ in natisne tudi formular za prijavo izstopa iz katoliške cerkve, ki je zainteresiranim na voljo v uredništvu lista.⁵⁰² Deutsche Wacht meni, da je gibanje Los von Rom potrebno iz več razlogov: 1) ker je politična potreba, da se uniči državi nevarna moč papeštva, 2) ker je to nacionalna potreba, saj klerikalci delujejo proti nemškemu narodu, 3) ker je to religiozna potreba, saj katoliška cerkev ni v skladu z resničnim Kristusovim duhom, 4) ker je to tudi socialna zahteva.⁵⁰³ Obenem pa vse-skozi poudarja: »Deutsch sein heisst evangelisch sein«, ⁵⁰⁴ priobčuje različne zgodovinske članke o protestantizmu na Štajerskem⁵⁰⁵ in dokaj redno objavlja tudi statistične podatke o izstopih iz katoliške cerkve na Štajerskem.⁵⁰⁶ Razmah

⁴⁸⁸ prav tam. (Takšna in podobna stališča se zlasti okrepe ob debatah o trializmu v času balkanskih vojn.)

⁴⁸⁹ Deutsche Wacht 26. 6. 1898.

⁴⁹⁰ Deutsche Wacht 4. 8. 1895. Kraftstellen aus Bismarck's Reden. (In tudi kasneje.)

⁴⁹¹ Deutsche Wacht 4. 8. 1898. Bismarck Todt.

⁴⁹² Ob tej priložnosti so celjski dijaki poslali občinskemu odboru posebno zahvalo. (ZAC, MOC, fasc. 7; zapisnik seje občinskega odbora 17. 11. 1899.)

⁴⁹³ Deutsche Wacht 31. 8. 1905. Eine Bismarckwarte in Cilli. (O zbiranju sredstev za postavitev: Deutsche Wacht 5. 8. 1906.)

⁴⁹⁴ Narodni dnevnik 1. 8. 1910.

⁴⁹⁵ O Karlu Pröllu glej Deutsche Wacht 17. 9. 1910; o Felixu Dahn Deutsche Wacht 6. 1. 1912.

⁴⁹⁶ Npr. Deutsche Wacht 19. 12. 1897. Heil Alldeutschland!

⁴⁹⁷ Deutsche Wacht 1. 7. 1900. Alldeutschtum.

⁴⁹⁸ Časopis prinaša tudi obsežna poročila o burskih vojnah in o nemški kolonialni politiki v Afriki. ⁴⁹⁹ Domovina je že 22. 4. 1897 (torej veliko pred »uradnim« začetkom gibanja Los von Rom) zapisala takole: »K protestantizmu prestopajo celjski Nemci, da zgledajo bolj nemško nemški ...

⁵⁰⁰ Deutsche Wacht 9. 3. 1899. (Kasneje objavlja časopis reklamo za letake Karla Brauna iz Leipziga; npr. Deutsche Wacht 2. 5. 1901.)

⁵⁰¹ Deutsche Wacht 11. 1. 1900. Die Los von Rom — Bewegung vor dem Cillier Kreisgericht.

⁵⁰² Deutsche Wacht 14. 2. 1904.

⁵⁰³ Deutsche Wacht 21. 11. 1901. Los von Rom — Warum?

⁵⁰⁴ Deutsche Wacht 16. 2. 1905.

⁵⁰⁵ Npr. Deutsche Wacht 9. 3. 1899. Der Protestantismus in Steiermark. Deutsche Wacht 11. 5. 1899. Die evangelische Bewegung von einst und jetzt und die Alpenländer.

⁵⁰⁶ Deutsche Wacht 8. 10. 1903. Do oktobra 1903 je po teh navedbah prestopilo v protestantsko vero skupaj 271 oseb, od tega kar 162 v Gradcu; v Mariboru jih je prestopilo 20, v Celju pa 14. V letu 1904 je bilo v Celju 44 prestopov v protestantsko vero. (Deutsche Wacht 5. 1. 1905.) Zanimivi pa so tudi

»pročodrimskega gibanja« v Celju pa ni samo posledica agitacije časopisa, ampak tudi posledica dejstva, da v Celju že od leta 1854 deluje protestantski vikar,⁵⁰⁷ leta 1900 pa se evangelijska občina Celje odcepi od ljubljanske in dobi samostojnega vikarja.⁵⁰⁸ Celjska protestantska občina z vikarjem Fritzom Mayem na čelu je v naslednjih letih izredno aktivna⁵⁰⁹ in prav njeno delovanje v veliki meri pripomore do uspešnosti navedenega gibanja. Seveda pa uspehi ne izstopajo iz splošnega spodnještajerskega povprečja.⁵¹⁰

Na koncu moramo opozoriti še na en element v politični orientaciji celjskega nemštva v tem obdobju: na antisemitizem. Povedali smo že, da se pojavi antisemitizem v politični orientaciji celjskega nemštva dokaj pozno, šele nekako ob debatah o programu ustanavljajoče se Nemške ljudske stranke. Pri tem se celjsko nemštvo popolnoma strinja z zahtevo nove stranke po omejitvi židovskega vpliva na vseh področjih javnega življenja⁵¹¹ in se zlasti bori proti židovskemu vplivu v nemškem tisku.⁵¹² Antisemitizem celjskega nemštva ima torej predvsem socialno in politično barvo in pride zlasti do izraza ob napadih na liberalce in kasneje social-demokrate.⁵¹³ Sredi prvega desetletja dvajsetega stoletja pa dobi gledanje celjskega nemštva na antisemitizem novo, rasno vsebino, ki je povsem v skladu s splošnimi trendi v monarhiji.⁵¹⁴ Skupaj z rasnim antisemitizmom se ob rusko-japonski vojni leta 1904 v celjskem nemškem listu pojavi tudi teorija o arijski rasi, ko Deutsche Wacht v uvodniku »Der Rassenkampf im fernen Osten« (14. februarja 1904) zapiše, da je treba na rusko-japonsko vojno gledati z izključno rasnega vidika: »Na področju politike si moramo prizadevati za orientacijo, ki je lahko za nas le »rasno stališče«. Naša težnja se mora potem pustiti vtisniti v besede: Nemški narod med germanskimi narodi naprej, germansko pleme med arijskimi plemeni naprej, arijska plemena, ali če gremo še dlje, narodi bele rase in kulture v svetu naprej. S tega stališča izhaja tudi presoja rusko-japonske vojne za nas Nemce. Rusi so naši konkurenti v tekmovalstvu arijskih narodov, vendar nas od Japonske loči še širši prepad, ona je naš rasni nasprotnik!«. ⁵¹⁵ Takšno stališče pa ni samo posledica v tem času tudi v slovenskem tisku prisotnega strahu pred »rumeno nevarnostjo«, ampak sestavni del politične orientacije celjskega nemštva, kajti Deutsche Wacht tudi kasneje nenehno poudarja nujnost »rasnega stališča« Nemcev v monarhiji (Unser völkische Gefühl schöpft aus der Rassenerkenntnis),⁵¹⁶ priobčuje poročila o knjigah, ki poskušajo na znanstven način dokazovati »genialnost« arijske (nemške) rase⁵¹⁷ in govori o Židih in Slovanih kot o manjvrednih narodih.

podatki za Ljubljano (Deutsche Wacht 23. 2. 1904: leta 1898 so v Ljubljani prestopile 4 osebe, leta 1899 3, leta 1900 14, leta 1901 22, leta 1902 33 in leta 1903 kar 58 oseb.)

⁵⁰⁷ Deutsche Wacht 21. 6. 1900. Die Installation des evangelischen Vicars Herrn Fritz May.

⁵⁰⁸ prav tam.

⁵⁰⁹ Protestantska občina začne z akcijo za izgradnjo evangeličanske cerkve v Celju, ki je ob izdatni finančni podpori številnih meščanov in mestne občine otvorjena leta 1906.

⁵¹⁰ Fr. Kovačič: Zgodovina Lavantinske škofije (1228–1928), Maribor 1928, str. 419. Po Kovačiču se število odpadov iz katoliške vere v Lavantinski škofiji giblje takole:

1897	8	1906	175
1898	13	1907	120
1899	122	1908	94
1900	70	1909	98
1901	72	1910	145
1902	62	1911	68
1903	33	1912	25
1904	155	1913	54
1905	339	1914	143

⁵¹¹ Deutsche Wacht 18. 6. 1896. Die Deutsche Volkspartei.

⁵¹² Deutsche Wacht 5. 4. 1903. Der verderbliche Einfluss der Judenpresse auf das deutsche Volkstum; Deutsche Wacht 16. 6. 1907. Die Judenfrage.

⁵¹³ Deutsche Wacht 4. 8. 1898.

⁵¹⁴ F. L. Carstens, n. d., str. 37.

⁵¹⁵ Deutsche Wacht 14. 2. 1904.

⁵¹⁶ Deutsche Wacht 13. 10. 1907. Abarten des völkischen Gefühls.

⁵¹⁷ Deutsche Wacht 16. 11. 1905. Das Morgenrot des Ariertums. (Članek govori o »genialnem antropologu« Ludwigu Woltmannu in njegovi knjigi Die Germanen und die Renaissance in Italien, v kateri avtor dokazuje, da je bila večina italijanskih genijev (85 do 90 %) germanskega izvora. Po njegovem so bili germanskega izvora tudi Leonardo, Santi, Tizian, Galilei, Kolumbus, Garibaldi, Cavour itd.)

Da povzamemo: celjsko gimnazijsko vprašanje pomeni pomembno prelomnico v politični orientaciji celjskega nemštva, ki se kaže v prodoru več novih elementov v njegovo politično gledanje in nastopanje. Sprememba se kaže zlasti v skrajnem radikalizmu, ki pride še posebej do izraza med Badenijevo krizo ter kasneje med bojem proti jezikovnim naredbam in Lex Falkenhayn, pa tudi v (rasnem) antisemitizmu, vsenemštvu, navdušenju za gibanje Los von Rom in zagovarjanju teorije o arijski rasi. Brez pretiravanja lahko zapišemo, da iz Deutsche Wacht veje v tem obdobju del duha, ki ga trideset let kasneje srečamo v arsenalih Goebbelsove propagande.⁵¹⁸

DODATEK

Uredniki Cillier Zeitung / Deutsche Wacht

Wilhelm Goldmann 26. 4. 1876—22. 4. 1877, Franz Tiefenbacher 22. 4. 1877—3. 10. 1878, Max Besozzi⁵¹⁹ 27. 10. 1878—3. 11. 1881, Anton Langgassner 3. 11. 1881—26. 2. 1882, Max Besozzi 26. 2. 1882—1. 9. 1885, Adolf Harpf 1. 9.—12. 11. 1885, Heinrich Lagier 12. 11. 1885—1. 7. 1886, Karl Hermann Wolf 1. 7.—2. 9. 1886, Anton Ehrlich 2. 9. 1886—20. 8. 1891, Moritz Duftschmid 20. 8. 1891—4. 2. 1892, Franz Günzel 4. 2.—17. 3. 1892, Albert Löger 17. 3.—5. 5. 1892, Franz Czischek 5.—19. 5. 1892, J. G. Müller 19. 5.—23. 6. 1892, Franz Czischek 23. 6. 1892—20. 3. 1893, Hans Lugert 20. 3.—23. 11. 1893, Josef Zörkner 23. 11. 1893—2. 9. 1894, Ferdinand Gollitsch 2. 9. 1894—6. 1. 1895, Maxm. Snop 6.—31. 1. 1895, Franz Hoffmann 31. 1.—31. 12. 1895, Carl Aichinger 31. 12. 1895—22. 3. 1896, Otto Ambroschitsch 22. 3. 1896—27. 11. 1902, Daniel Zeischka 27. 11. 1902—4. 9. 1904, Wilhelm Sesauer 4. 9.—24. 11. 1904, Hugo Webinger 24. 11. 1904—1. 6. 1905, Daniel Walter 1. 6. 1905—18. 11. 1908, Guido Schidlo 18. 11. 1908—25. 9. 1921.

Zusammenfassung

DER KAMPF UM CELJE/CILLI

DIE POLITISCHE ORIENTIERUNG DER DEUTSCHEN IN CELJE IN DEN JAHREN 1861—1907

III.

Janez Cvirn

Die Cillier Frage, die Charmatz zu Recht als einen Markstein in der österreichischen Geschichte bezeichnete, wirkt entscheidend auf den Durchbruch neuer Elemente in der politischen Orientierung der Deutschen in Celje ein. Die Veränderung macht sich vor allem in einem extremen Radikalismus bemerkbar, der zwar bereits in der letzten Phase der Kämpfe um slowenische Parallelklassen am deutschen Gymnasium wahrzunehmen ist, und später im Kampf der Deutschen gegen die Badenischen Sprachenverordnungen und die Lex Falkenhayn zu vollem Ausdruck kommt. Im Einklang mit der Politik des radikalen Flügels in der Deutschen Volkspartei, Anhängern engster Zusammenarbeit mit der Gruppe um Schönerer und Wolf, weisen die Deutschen in Cilli jeglichen Versuch zurück, eine Übereinkunft »hinsichtlich der strittigen Fragen zu erlangen, und erklären stolz, unser Cilli ist der Ausgangspunkt des deutschen Radikalismus«. Gleichzeitig weisen sie ständig auf die Notwendigkeit einer »Gemeinbürgerschaft und Waffenbrüderschaft aller Deutschen in Österreich«, da

⁵¹⁸ Na splošno o tem: F. L. Carstens: Faschismus in Oesterreich. Von Schönerer zu Hitler. Wilhelm Fink Verlag München, 1977.

⁵¹⁹ Max Besozzi (1. IX. 1847, Celje — 16. II. 1914, Gradec), novinar, politik. V Celju je končal normalko in gimnazijo, nato pa odšel v Gradec študirat pravo. Vendar pa študija ni dokončal, ker se je preveč posvetil igralskemu poklicu in časnikarstvu. Najprej je bil urednik Cillier Zeitung oziroma Deutsche Wacht (1878—1885), v naslednjem letu pa se je ukvarjal s časnikarstvom v Reichenbergu. Münchnu in Frankfurtu. Konec leta 1886 je postal urednik nemškega nacionalnega lista Presse v Gradcu, v letih 1887—1891 pa je urejeval Marburger Zeitung. Leta 1891 je prevzel uredništvo novoustanovljene nemškega radikalnega časopisa Grazer Tagblatt, in v njegovem uredništvu delal vse do svoje smrti. Po mnenju Deutsche Wacht je bil Besozzi prvi urednik v Avstriji, ki je pisal v nemško-nacionalnem duhu. (Deutsche Wacht 18. 2. 1914.)

diese ihrer Meinung nach die einzige Voraussetzung zur Erreichung der gesetzten Ziele sei.

Eine andere Neuheit in der politischen Orientierung der deutschen Bevölkerung von Celje ist das unverhohlene Alldeutschtum, das bis zu dieser Zeit eine Domäne einiger wengier und der radikalen Studenten war. Auch das Alldeutschtum erstarkt bereits in der letzten Phase der Kämpfe um das Cillier Gymnasium, als die These aufkommt, daß die Cillier Frage gerade wegen des Ausbaus einer Brücke zur Adria bedeutend sei, »die ein deutsches Meer sein und bleiben muß«. Dieser Standpunkt ist in zahlreichen Artikeln der Deutschen Wacht zu finden, die im Einklang mit dem Linzer Programm eine Sonderstellung Galiziens, Zollunion mit Deutschland, Personalunion mit Ungarn fordern, zeigt sich aber auch in einer starken Propaganda für die Los-von-Rom-Bewegung und macht sich in der Pflege des Bismarck-Kults und in engen Beziehungen der Deutschen in Celje zu den gesamtdeutschen Organisationen im Reich u. ä. bemerkbar.

Die Deutschen beharren jedoch auf den Positionen der Deutschen Volkspartei und (nach der Spaltung in der alldeutschen Partei 1901) der radikalen Partei Wolfs, die beide, im Unterschied zu den utopischen und unproduktiven Ideen Schönereis, immer mehr einsehen, daß eine reale deutsche Politik geführt werden müsse, und die sich für nationale Selbstbestimmung und Selbsthilfe auf Grund nationaler Einheit einsetzen. So binden die Deutschen in Celje ihre Politik in der Untersteiermark gänzlich an die Aktivität des Deutschen Volksrats und der deutschen Schutzvereine (Deutscher Schulverein, Südmark), auch wenn sie mit ihrer Taktik nicht immer übereinstimmen. Deswegen kommt es zu einer offenen Auseinandersetzung mit der Leitung des Vereins Südmark, der Grundstücke in Sentilj (St. Egidii) entlang der Nationalitätengrenze aufkauft, während die Deutsche Wacht die Interessen der deutschen bereits vom slawischen Meer überschwemmt werdenden Sprachinseln vertritt.

Ein bedeutendes Element in der politischen Orientierung der Deutschen in Cilli ist auch der Antisemitismus, den sie, von einzelnen Ausnahmen abgesehen, bis zur Mitte der neunziger Jahre ständig ablehnen, im Zuge der Polemiken über das politische Profil der sich gründenden Deutschen Volkspartei (1896) aber schließlich doch annehmen. Ihr Antisemitismus ist zunächst vor allem sozial und politisch gefärbt, weist doch die Deutsche Wacht vornehmlich auf die Notwendigkeit hin, den Einfluß der Juden im öffentlichen Leben, insbesondere in der deutschen Presse, einzuschränken, ebenso auf die verhängnisvolle Rolle der Juden in der österreichischen sozial-demokratischen Partei. In der Mitte des ersten Jahrzehnts des zwanzigsten Jahrhunderts bekommt der Antisemitismus des Cillier Deutschtums einen neuen Gehalt, der sich auf die Theorie von der Überlegenheit der arischen Rasse stützt. So ist in der Deutschen Wacht im ersten Jahrzehnt vor dem Ersten Weltkrieg viel von jenem Geist zu spüren, der später für den Nazismus charakteristisch war.

* Prispevki Janeza Cvirna so pod naslovom Boj za Celje izšli tudi kot peti zvezek v Zbirki Zgodovinskega časopisa.

* Die Abhandlungen von Janez Cvirn sind als Sonderdruck unter dem Titel Boj za Celje (Der Kampf um Celje/Cilli) in der Reihe Zbirka Zgodovinskega časopisa 5 erschienen.